

Ta dvojnost še posebej pojasni, kaj nam more in mora pomeniti izraz racionalizem pri Descartesu: ni iskal bistva spoznavanja le v intelektu, le v predstavno miselnem doživetju, zahteval je še posebno hotnost, kakor se kaže v aktiviteti lastnega stališča, v aktiviteti subjekta. Radi vsega tega je njegov nazor tudi danes sodoben ter se uvršča med pota in cilje moderne spoznavne teorije.

Ela ljubi

Ferdinand Godina

Niti list na drevju se ni zganil, noben klas se ni premaknil, le sonce je pripekalo, da so še prepelice iskale hladne sence po mejah. Čuden, strahoten mir je bil povsod. Koruza je dohitela pšenico in rž, da je bilo vse polje eno samo mrtvo morje. Vse je bilo prazno. Saj se je še Brglezov Tinč zganil, on, ki je bil vedno trd in nedostopen čustvu. Sklonjen je šel čez polje domov. Mislil je, kot misli vsak, ki ostane doma in ne gre na sezonsko delo.

Ni jih, nikogar ni. Šli so.

Ta tujina, prej Amerika, bogme še Avstralija, zdaj Francija in v zadnjih trenutkih Nemčija, neverjetno, Nemčija. Bog ve, kakšna Indija Koromandija se jim bo še zasmejala v obraz čez nekaj let, da se bo zopet vse zganilo, vse odšlo in da se o drugem ne bo govorilo, kot o novem delu in plačilu.

Saj ne gredo zato, da si kaj prislužijo. Ah vraga! Da živijo; doma nimajo kaj jesti ob času žetve. Pa kaj bodo deca kaj zaslužili, ko niti oni z jeklenimi mišicami ne prinesejo toliko, da bi se kaj poznalo? Sedaj je odšla zadnja rezerva. Med svetovno vojno so šli sedemnajst, osemnajst let stari. To so bili zadnji, ki so smeli cesarju darovati svoje življenje. Sedaj odhajajo štirinajstletni. Komu se bodo ti vrgli na oltar?

Brglez je že dolgo govoril, da so norci, doma pa ni človeka in ga ni, da bi prijel za plug ali koso, in da celo poštenega pastirja manjka.

Ne mine ura, da se razgovor po domovih ne bi razpletel o onih, ki jih ni in ki samo pišejo. Pišejo, pisarijo tako dolgo, dokler ne prenehajo. Tako je povezano življenje teh z življenjem onih. Zmeraj valovi, se pretaka, usahne in zopet oživi. Saj še na cerkvenih pragih, ko gredo od maš in od večernic, ne nehajo s tem. Po gorečih svečah in kadilu še diše, pisma še mečkajo v molitvenikih in govore o konzulatih, se jočejo in smejejo. Saj ne moreš govoriti z nikomer, da se ne bi dotaknil koga, ki je odšel.

Sicer se pa zanje razen domačih nihče ne zmeni. Le kadar se zbirajo po kolodvorih množice z umazanimi culami v obrabljenih oblekah, se tu in tam zgane kdo, napiše nekaj solzavih stavkov, jokavih in mlečnih, da se

jih bog usmili. Taki člankarji tožijo o tujini, o zemlji, ki jo zapuščajo težaki, o solzah, ki jih pretakajo deca po kolodvorih in doma. To je vse.

Na misel pa jim ne pride, da bi z debelimi črkami zapisali, da se je eden iz naše vasi vrnil z jetiko, da je drugi že dve leti brez vsake plače, da se Hancovi Bari vliwa kri in da gospodar noče slišati o zdravniku in jo še kljub temu pošilja spat v zatohel hlev, kjer molze dnevno dvajset krav, da živi Žiškova Marička, hčerka bogaboječih staršev, s starim pohotnim gospodarjem, da sili v Gaborovo Zalo včasih eden, včasih drugi gospodarjev sin in da, ah vraga. Saj o tem se ne izplača govoriti. Oni, ki odhajajo, vedo. Niso mlečni in solzavi. Trdi so in gledajo življenje, kakršno je. Gredo pa le, ker nimajo kaj jesti.

Brglez je šel po polju, buljil pred se in pobesil ustnice, da mu je tu in tam spolzela slina iz ust. Top je bil njegov izraz. Nekaj golše je imel pod brado in dobro rejeno telo je pričalo, da se mu ni slabo godilo.

Mater je našel doma. Sedela je na stopnicah kot vedno, žmirila z zalitimi očmi ter gledala po dvorišču. Ko je prišel, je začevketala nanj. Tinč pa ni rekel nobene. Odložil je koso, se obrisal in stopil v hlev. Krave so bile lačne, prazne, da je zagorelo v njem.

„Vsaj kravam bi dali,“ je zagodel.

Mati ga je preklinjala, on pa je molčal. Že od malega je bil vaje, da gode nad njim. Prej ga je pretepala, odkar pa je prišel od vojakov in še oženil z Elo, ga samo preklinja. Iz navade.

Vrgel je sparjeno travo v lestvico. Zadišalo je po hlevu, krave pa so segale s hrapavimi jeziki med kline in trosile travo pod jasli. Brglez je spustil dvojce telet. Z dvignjenimi repi sta skočila pod krave in suvala z malimi gobčki v vimena, da so krave nerodno privzdigovale noge. Teleti pa sta vlekla iz ceckov mleko, da so jima bele pene padale iz ust. Nato je na Razkrižju zazvonilo poldan. Tinč se je pokrižal, molil in pometel gnoj iz hleva.

Mati Brglezova je še sedela na stopnicah ter neprenehoma govorila. Stari Brglez je sedel poleg nje, si grel bolečo nogo na soncu in odganjal muhe. To se je ponavljalo dan za dnem, kadar je sijalo sonce.

Še dve hčeri, Magda in Ana, sta delali nekje na gredah. To je bila vsa Brglezova družina. Magda, Ana, Tinč in stara dva. Trije mladi so bili poročeni. Vsak je imel otroka. Magda celo hčerko, za katero so se že ozirali napol odrasli smrkovci. Ana in Tinč pa sta imela vsak po enega fantiča.

Magdin mož se je izgubil nekje v Ameriki, Anin je v Dalmaciji sušil sol, Tinčeva žena Ela pa je odšla na delo v Francijo. Večna pesem. Šel je, šla je.

Pa kako se človek spozabi. Nekoč so govorili o Magdinem možu, ko je odšel, posebno pa, ko je Magda rodila otroka, ki ni bil njegov. Kaj pa bi, moj bog. Ana je ostala mlada brez moža, k Brglezovim pa je prišel

mlad ujetnik med svetovno vojno, ker je bilo tu bogastvo. Vzljubila sta se Magda in vojak in zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi. Reveža, izgubila sta zavest in ko sta se prebudila, se jima je zdelo, da se je podrl svet.

Tudi Ani se je ponesrečilo, da je rodila štiri mesece po poroki. Le Tinč je uredil vse tako, kot je zapisano v božjih postavah.

Kljub temu se je s Tinčem zadnje čase stvar obrnila. Neprijetni glasovi so prihajali iz Francije. Kako se vse zve, vsaka sprememba in dogodek kjerkoli v svetu odmeva po domačem kraju.

Tinčeva žena Ela gleda za drugimi.

„Za drugimi gleda.“

Ko se je to izvedelo, je Tinč sklonil glavo, pobesil ustnice, molče preklinjal in tuhtal. Top je bil in ni mu šlo v glavo, da bi bilo to mogoče. Saj je šla v Francijo, da bi kaj zaslužila, ne pa da se tam vlačí. Preklinjal je Francijo, odkar se je navadil na ženo in odkar je tako nenadoma odšla. Saj je bilo res nesmiselno. Bogati so bili Berglezovi, malo otrok je bilo in tudi Ela je bila bogatih staršev. Pa so se sprli radi delitve. Brglezica ni marala razdeliti grunta, kakor je obljubila Elinim staršem. Mlada dva sta se pa odločila, da pojde Ela v Francijo, otrok pa ostane pri Tinču. Saj bi lahko šel Tinč, pa vruga, neumen je bil in starokopiten, ker ga je doslej bogastvo ščitilo pred trpljenjem. Zato je šla Ela, mlada, brhka kot srna. Pa, Kristus, kako bi jo kdo pustil v miru tam daleč sámo, v službi, pa če ima sto otrok in ne vem kaj še vse. Kaj je neki mislil Tinč, ko je odhajala.

Od njega se ni težko ločila, le otroka je stiskala ob slovesu in ga močila s solzami, da je bil ves umazan po obrazu. S Tinčem sta se pa poslovila kot znanca. V roke sta si segla, pa konec. Šele tedaj je Tinč začel preklinjati, ko je vlak že odpuhal in je krik z delavci zamrl. Stal je sredi polja, preklinjal in se čudil, da je Ela sploh šla. Francija je bila pač rešitev iz bede iz sporov, iz prisilne ljubezni, Francija je bila pač rešitev. Tako vsi mislijo, katerim ni prav doma.

—Zdaj, po dveh letih, pa že prihajajo taki glasovi o Eli. Stara Brglezica je kriva, ker ni razdelila, pa Tinč sam je tudi kriv. Zadržal bi jo doma in bi šel sam. Tako je preklinjal mater, sebe in Elo.

Ni si mogel misliti, da bi bilo res. Saj imata otroka. Pa doma je bila tako mirna, nikdar nobene nerodnosti z moškimi in sama tudi nista prišla nikoli v spor radi zakonskega življenja. Tiha, poslušna je bila in Tinču je uga-jalo, da se ni treba z ženo igrayčkati, kajti bil je top in nedostopen čustvu.

Šla je z bolestjo v srcu in z upanjem, da se kmalu vrne. Kaj se je zgodilo nato, sama ni vedela. Novo življenje jo je zajelo, novi ljudje, vse novo in dela ogromno.

Tako se je po vseh hišah zopet začel sukati pogovor o Brglezovih. Zdaj že tretjič. Pri Magdi so se ljudje hihitali in zavijali oči, ko je nosna hodila

k maši ali na delo. Nato je bilo prav tako z Ano, sedaj se pa govori o Tinču in Eli. Vsak govori, šepeta in se smeje.

Brglezico pa je grizlo. Zopet mora biti pri njih kaj. Hiša nikdar ni čista in ne živi v miru. Stari Brglez pa je samo grel bolečo nogo na soncu in si odganjal muhe. Tinča je imel rad, a rekel mu ni nič pred Brglezico. Le kadar sta napajala živino v hlevu, ga je tiho vprašal:

„Pa kaj sta imela z Elo?“

„Nič,“ je odgovoril Tinč in bi se skoraj razjokal.

„Mati je slišala, da živi z nekim Poljakom.“

„Da živi s Poljakom —“ je motal Tinč. V grlu ga je nekaj stisnilo, da je utihnil, pa oči so se mu zalile s solzami. Potegnil se je na hlev v seno in jokal. Ves zaripel je dihal v posušene rože in travo. Na dvorišču je vpil njegov otrok. On, Tinč, ki že ni jokal, odkar ga je nehala pretepati njegova mati.

Počasi je omagoval od joka in solze na licih so se mu sušile. Samo dihal je globoko.

„Prokleta Francija, vrag vzemi Elo, Poljaka, otroka, vse naj vrag vzame.“ Tolkel je po tramu, da se je tresla slamnata streha in so koščki preperle slame padali na seno. Ko se je izmučil, je zaspal.

Staro Brglezico pa je grizlo obrekovanje po vasi. Sama je rada obrekovala in tudi njo so vlačili po ustih ter se ji smejali. Nekje je slišala, da je mogoče tako, kot je Ela, izgnati iz Francije domov. S silo da se jih dá privesti. In odločila se je, da se Ela izžene. Tinč je samo molčal in ko je to slišal, ga je prevzelo prijetno čustvo. Toda le za trenutek. Takoj ga je namreč obšlo, da živi ona s Poljakom. Bog ve, kje v Franciji je in živi kakor hoče. Bolje je, da ostane, kjer je in da je on ne vidi. Rekel pa ni nič. Ker se je mati tako odločila, naj bo.

In res se je zgodilo, da so jo oblastva spravljal domov. Njo, Elo. Brhko, lepo ženo Brglezovega Tinča, bogataša prav za prav, so izgnali iz Francije. Ha, ha, zakaj pa je šla v Francijo. Prav se jim je zgodilo. Ha, ha. Tako se je govorilo.

Vsi so z zanimanjem pričakovali tega dogodka in nekateri so že vedeli, kdaj pride, kdo bo šel na postajo ponjo in kaj ji bo rekla stara Brglezica. Tinč pa je hodil tih okrog in sram ga je bilo pred ljudmi.

Ko se je Ela pripeljala z vlakom, ni šel Tinč na postajo. Magda in sedov Bolti sta se peljala s kolesljem in sicer po stranskih potih med njivami. Še ona dva sta se sramovala pogledati ljudem v oči, kaj šele Ela. Saj jo bo sram, da bi se pogreznila v zemljo.

Ela pa je prišla z dvignjeno glavo. Na samotni postaji je sama izstopila. Neke listine sta prejela Bolti in Magda in podpisala. Sicer se pa ni ganil nihče v vlaku niti zunaj na postaji. Svetloba je ugašala po poljih in življenje po nizkih logih je pojemaleo.

Ela je žarela v obraz. Nič strtega ni bilo v njej. Govorili so, kot da se ne bi nič zgodilo. Pa saj se res ni. Domov so jo hoteli in sedaj je doma.

„Tri leta si bila v Franciji,“ je menil Bolti, ko so se vozili v polju.

„Tri leta,“ je odvrnila malomarno in zdelo se ji je, kot da je včeraj odšla in se danes vrača. Vse skupaj en dan in ena noč. En sam dan in ena noč, bogme, tako hitro je šlo. Samo po sebi. Čas se ni ustavil niti za trenutek.

Ela je dahnila in onadva sta vedela, kaj ji je. Kaj ne bi. Vsak norec bi vedel, da to ni več Ela, tiha, trpeča Ela, ki molče posluša staro Brglezico dan za dnem.

Večje, čisto drugačne oči ima, lase čudno zavite, koža na obrazu napeta, ustnice čisto drugače. Kristuš. Ela je popolnoma drugačna, novo življenje diha iz nje. Bolti se je presedel in je ni nič več vprašal. Nekak strah je čutil pred njo. Prav tako stara Brglezica, ko so se pripeljali domov. Nič ji ni rekla, prej pa se je bahala, da ji takoj pove svoje.

Ela je kriknila, ko je zagledala otroka, ter skočila s koleslja. Objetega je dolgo stiskala na prsi, nato ga je blazno poljubljala, kakor ga ni nikoli poprej. Brglezovi so stali okrog. Ta je gledal s stopnic, drugi skozi okno iz sobe, tretji iz hleva. Tedaj so jim solze stopile v oči in sovraštvo do Ele se je spremenilo v nerazumljivo radost. Pa le za nekaj trenutkov. Ko je Ela spustila otroka, je spet stala pred njimi tista Ela, ki se je vrnila iz Francije.

Tinč se je počasi prikazal iz poje. Z nasmeškom je stopila Ela k njemu in mu dala roko, kot da se ni nič zgodilo.

„Bog daj!“

Tinč je nekaj zamomljal, pobesil ustnice in prijel otroka, ki je silil od Ele k njemu. Ni je več poznal.

Preletel jo je s pogledom, neroden, zagorel v obraz. Vitka je, drzna. Tedaj je začutil prepad med njo in seboj, prepad, ki ga prej nikoli ni. Kako bi ji mogel sedaj kaj oponesti. Tako tuja, nedostopna se mu je zadržala, da se je je zbal. Človeka gleda mirno, drzno in v njenih očeh ni veselja ne žalosti.

Ni več tista Ela, tiha Ela.

Po vasi je šlo kot bi ustrelil.

„Doma je.“

Niso se smejali, kot se smejejo po navadi takim, ki se jim v tujini ponesreči. Govorili pa so o njej, kar je povedal Bolti in kar je sama komu rekla. In že se je mislilo, da se bo stvar pozabila in bo vsakdanje življenje šlo preko vsega. Saj! Kolikokrat se je že kaj podobnega zgodilo.

Tako se je tudi pri Berglezovih vse umirilo in je vsa preteklost utonila v pozabljenje. Le Ela je ostala neizpremenjena, brez žalosti in veselja na obrazu.

Padala je že druga trava. Tudi Berglezovi so menili rano spraviti otavo, ker so imeli travnike ob murskih strugah. Če se košnja zakasni, odnese po navadi voda vse, kar je po prodovih. Tako so imeli mnogo koscev. Bogati so bili in skoraj vse krpe po prodovih so bile njihove.

Topo so zvenele kose v večernem hladu. Tu in tam se je dvignila čaplja od vode ali se je kak fazan splašil in se s krikom zopet spustil med protje. Posamezen koscec je zavriskal, sicer pa je bil mir povsod.

Visoke plaste trave je raztepala Ela, Tinč pa je nosil pijačo za kosci. Tako so pokosili večje krpe, nato pa so se razdelili po majhnih prostorih v grmovju med vodami.

Po eden ali dva sta kosila. Vpili so skozi grmovje drug na drugega in se šengarili.

Tudi sosedov Bolti je kosil ob robu struge. Sam je kosil, se nagibal za koso in na kratko stopal ob nakošenem plastu. Nekateri so vpili in od časa do časa se je zaslislalo živahno klepetanje in smeh med kosci, ki so ločeno kosili gosto travo med visokim grmovjem. Bolti se je pravkar vzravнал in obrisal koso, da bi jo nabrusil.

„Bolti, velik plast imaš, tega ne bom mogla sama raztepati.“ Ela je stopila skozi grmovje v prostor, kjer je kosil Bolti. Smejala se je in položila roke s kratkimi rokavi na boke, ki so se ji komaj poznali pod napol gosposkim krilom.

„O, saj boš, saj si močna,“ je govoril Bolti in se sklonil zopet nad koso, da bi kosil.

„Ne boš brusil, Bolti? Saj si hotel,“ ga je prekinila.

„Saj res,“ je zardel. „Pozabil sem.“

„Pozabil,“ je tiho pristavila Ela in hotela raztepati. „Ti vedno kaj pozabiš.“ Nasmehnila se je, kot je še ni videl, odkar se je vrnila. Kar zaživelo je v njej. Tedaj je stisnil koso, jo vrgel v travo, skočil k Eli in jo prijel za roko. Dišalo je po pokošeni travi, po vodi iz strug in Ela je dišala po svežem perilu. Dihal je globoko in zdelo se mu je, da bo zblaznel od napoja, ki mu ga je nudil topli poletni večer in ženska, ki jo je brezumno ljubil.

Saj človek mnogokrat ne ve, kaj dela, ne ve, v kaj ga prisilita nagon in čustvo. In Bolti se je čudil, ko jo je objel in stisnil k sebi. Saj ni mogoče, da se je to zgodilo. Pa se je. Sanje mnogih noči so se uresničile. Res. Uresničile so se. Ima jo v naročju, v tanki obleki, z napetimi ustnicami, čudnimi očmi. Ima jo. Premagal je strah, pozabil je na vse in zdelo se je, da se je tudi Ela predala lepemu doživetju. Tu sta se objela prvič. Oba pa sta bila prepričana, da sta si to že tisočkrat želela.

„Sediva,“ je dahnila ona. Kobilice so skakale iz rosnatega plasta in nekje v bližini se je oglasila vodna ptica. Ko sta sedla, jo je Bolti zopet objel in ona je nagnila glavo nazaj, kot da bi jo bilo sram. Nekaj časa sta

molčala. Trdo jo je držal z okornimi rokami in jo stiskal k sebi, njo, napol gosposko ptico, ki je žarela od strasti.

„Saj imaš Dorenčecovega Viktorja,“ je rekel Bolti brez vsake zveze. Rekel ji je to, ker drugega ni vedel in to mu je tudi ležalo na srcu. Pa kaj, če bi jih imela tisoč, tisoč najslabših moških, sedaj je ne bi izpustil, ne, za ves svet ne. Ela, Ela, tu si, ti prokleta ženska.

Ona pa ni nič odgovorila. Spogledala sta se. Saj sta se že tolikokrat, odkar se je vrnila. Isto sta mislila pri teh pogledih, isto želela, a trenutka ni bilo, ni bilo sile, ki pritegne človeka, mu odvzame vsako razsodnost in mu strga krinko z obraza.

„Nimam, Bolti,“ je naposled rekla Ela, ko ji je položil glavo v mehko naročje. Nosnice so mu trepetale in sapo mu je jemalo.

Nasmeh je zaigral na Elinem obrazu, ko ga je stisnila okrog vratu.

Kosci so končavali s košnjo. Tinč je vesel hodil okrog, se razživel, kajti trava je zrasla visoka, le bog daj še lepo vreme, da se spravi suha pod streho. Vse bo v redu. Veselilo ga je, da so hitro pokosili in da nima za letos več skrbi s kosci. Nato je hitel domov, da se čimprej pripravi večerja in se odpravijo kosci.

Med kosce pa je leglo nekaj težkega. Starejši so se napili in govorili neumnosti, mlajši pa so molče nosili kose na ramah in težko trgali poglede od Ele. Ni jim ušlo, da sta bila Ela in Bolti sama. S strastjo so jo ljubili, hodili k Brglezovim na delo radi nje, govorili z njo kratko in željno. Vsak je čutil svoje pravice do nje.

Večerja je bila dobra, čeprav je Brglezica zmeraj štedila pri težakih. Pa tudi vino je dahnilo razpoloženje med kosce. Tinč je sedel za mizo, točil in bil vesel, da je košnja za njimi. Velika skrb je to. Samo, da suho spravi pod streho, pa je preskrbljen za zimo.

Eden izmed koscev je izpil in zavriskal. Tudi drugi so začeli vriskati in peti. Ela pa je smeje se nosila jedila na mizo in tu in tam komu prigovarjala naj jé ali pije.

„Saj sem že, Ela.“

„Res?“ je zažarela. „Pa saj ti ne bo škodilo, če boš še malo.“

Tako so se pogovarjali med pesmijo in živeli skrito življenje. Ljubili so jo divje in ona jih je ljubila.

Ko so molče odhajali na svoje domove, so se tiho potegnili v hlev ali kam v seno.

„Ela, — — vraga, človek je skoraj ne bi več spoznal, odkar se je vrnila.“ Tako so premišljevali v temni noči in hrepeneli po njej.

Ela pa dolgo ni mogla zaspati. Otrok je ležal poleg nje in nekaj sanjal. Ona pa je prisluškovala hrupu moških, ki ji je še zvenel po ušesih. Dihala je globoko in v sunkih in bila z mislimi sedaj pri enem, sedaj pri drugem, ki je nocoj kosil pri Brglezovih.